

אלגברה מופשטת 2 – תרגיל כיתה 9

מתרגלים: זר אפי כהן ואדם צ'פמן.

תזכורת

חוג אוקלידי הוא תחום שלמות R עם פונקציה $d: R \rightarrow \mathbb{N} \cup \{-\alpha\}$ כך ש $d(0) < d(x)$ לכל $x \in R$ וש:

$$1. d(a) \leq d(ba)$$

2. לכל $b \neq 0$ ולכל a יש $q, r \in R$ כך ש $a = bq + r$ ו $d(r) < d(b)$.

למשל: עם הפונקציה $d(x) = |x|$.

הערה

כל חוג אוקלידי הוא ראשי, ומכיוון שכל חוג ראשי הוא תחום פריקות יחידה, אז כל תחום אוקלידי הוא תחום פריקות יחידה.

$\mathbb{Z}[x]$ ו $F[x, y]$ אינם חוגים אוקלידים מכיוון שהם אינם חוגים ראשיים למרות שהם כן תחומי פריקות יחידה.

תרגיל

יהי R תחום אוקלידי. אז $a \in R$ הפיך $\Leftrightarrow d(a) = d(1)$.

פתרון

$\Leftarrow$ אם x הפיך אז קיים $d(x) \leq d(x \cdot x^{-1}) = d(1)$, ולכן $d(x) = d(1)$.

$\Rightarrow$ אם $d(x) = d(1)$ אז נרשום $1 = qx + r$ כש $d(r) < d(x) = d(1)$ אך זה מתקיים רק כאשר $r = 0$, לכן $1 = qx$ ו x הפיך.

תרגיל

מה הם האיברים הראשוניים ב $\mathbb{Z}[i]$.

פתרון

$\mathbb{Z}[i]$ אוקלידי ולכן ראשי, בחוג ראשי איבר ראשוני אם ורק אם הוא אי פריק.

נמצא את האיברים הראשוניים ע"י כמה טענות:

טענה 1

אם $2 < p \in \mathbb{Z}$ ראשוני, כך ש $p \equiv 3 \pmod{4}$ אז p אי פריק ב $\mathbb{Z}[i]$.

הוכחה

נניח ש p פריק ב $\mathbb{Z}[i]$, ז"א $p = \alpha \cdot \beta$, $N(\alpha) > 1$, $N(\beta) > 1$, לכן

$N(\alpha) = p \leftarrow p^2 = N(p) = N(\alpha)N(\beta)$. אם $\alpha = a + bi$ כך ש $a, b \in \mathbb{Z}$ אז $p = a^2 + b^2$ או

$$3 = p \equiv a^2 + b^2 \pmod{4} \text{ כעת}$$

$\mathbb{Z}_4^2 = \{x^2 : x \in \mathbb{Z}_4\} = \{0, 1\} \leftarrow \mathbb{Z}_4 = \{0, 1, 2, 3\}$ ו $\{a^2 + b^2 : a, b \in \mathbb{Z}_4\} = \{0, 1, 2\}$ ולכן p לא

יכול להיות סכום של שני ריבועים וקיבלנו סתירה.

טענה 2

אם π הוא אי פריק ב $\mathbb{Z}[i]$ אז קיים מספר ראשוני $p \in \mathbb{Z}$ כך ש $\pi | p$.

הוכחה

$N(\pi) = \pi \cdot \bar{\pi} = n = p_1 \cdot \dots \cdot p_s$ כך ש $p_i \in \mathbb{Z}$ ראשוניים, לכן $\pi | p_i$ עבור איזשהו i .

נמצא את האי פריקים ב $\mathbb{Z}[i]$ ע"י הפירוק של המספרים הראשוניים ב $\mathbb{Z}$.

טענה 3

אם $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ ו $N(\alpha)$ מספר ראשוני, אז α אי פריק.

הוכחה

אם $\alpha = m \cdot k$ אז $N(\alpha) = N(m) \cdot N(k)$ ראשוני $\leftarrow$ בה"כ $\leftarrow N(m) = 1$ הפיך. (למשל $1+i$ הוא אי פריק ב $\mathbb{Z}[i]$ מכיוון ש $N(1+i) = 2$ ו 2 מספר ראשוני.

טענה 4

אם $p = 1 \pmod{4}$ מספר ראשוני אז קיים $x \in \mathbb{Z}$ כך ש $x^2 \equiv -1 \pmod{p}$.

פתרון

נסתכל על החבורה $U_p = \{1, 2, \dots, (p-1)\}$ עם פעולת הכפל $\pmod{p}$ אם $a^2 \equiv 1 \pmod{p}$ אז $p | a^2 - 1$ ולכן $p | a \pm 1$ והאיברים היחידים ב U_p מסדר 2 הם ± 1 . ב U_p מתקיים $(p-1)! = 1 \cdot 2 \cdot \dots \cdot (p-1) = -1 \cdot 1 \cdot (2 \cdot 2^{-1}) \cdot (3 \cdot 3^{-1}) \cdot \dots = -1 \cdot 1 = -1 \pmod{p}$ (זהו משפט וילסון).

נסתכל על $x = \left(\frac{p-1}{2}\right)!$ אזי

$$-1 \equiv (p-1)! \equiv 1 \cdot \dots \cdot \left(\frac{p-1}{2}\right) \cdot \left(\frac{p+1}{2}\right) \cdot \dots \cdot (p-1) \equiv x \cdot (-1)^{\frac{p-1}{2}} \cdot x = x^2 \cdot (-1)^{\frac{p-1}{2}} \equiv x^2$$

השוויון הראשון נובע ממה שהראינו קודם.

השוויון השני נובע $\left(\frac{p-1}{2}\right) = \left(\frac{p+1}{2}\right)$ $-1 = p-1, -2 = p-2, \dots$ $x = 1 \cdot \dots \cdot \left(\frac{p-1}{2}\right)$

השוויון האחרון נובע $p = 1 \pmod{4} \rightarrow 4 | p-1 \rightarrow 2 | \frac{p-1}{2}$

טענה 5

אם $p = 1 \pmod{4}$ מספר ראשוני אז קיים $a+bi \in \mathbb{Z}[i]$ אי פריק כך ש $a^2 + b^2 = p$ (ובנוסף גם $a-bi$ הוא אי פריק).

פתרון

מטענה 4 קיים $a \in \mathbb{Z}$ כך ש $a^2 \equiv -1 \pmod{p}$ ולכן $p | a^2 + 1$ או $p | (a+i)(a-i)$. נניח בשלילה ש

p אי פריק ב $\mathbb{Z}[i]$, ולכן ראשוני. ניתן להניח בה"כ ש $p | (a+i)$ $\leftarrow p | (a-i)$ $\leftarrow p | (a+i)$

ולכן $p | 2a$ ב $\mathbb{Z}$. לא מחלק את 2 כי $p = 1 \pmod{4}$ מספר ראשוני ולכן

$p > 2$ ולכן $p | a$ $\leftarrow p | a^2$ אך גם $p | (a^2 + 1)$ מכיוון ש $1 = a^2 + 1 - a^2$ נקבל ש $p | 1$ סתירה. לכן p

פריק ו $p = \alpha \cdot \beta$, כך ש $1 < N(\beta), N(\alpha)$ ו"ז $N(\alpha) \cdot N(\beta) = N(p) = p^2$ ולכן $N(\alpha) = p$.

נסמן $\alpha = a+bi$. מכיוון ש $N(\alpha) = a^2 + b^2 = p$ מספר ראשוני אז מטענה 3 אי פריק.

מסקנה

האיברים הראשוני ב $\mathbb{Z}[i]$ (עד כדי חברות) הם:

1. $1+i$

2. הראשוניים $p=3 \pmod{4}$ ב $\mathbb{Z}$.

3. לכל $p=1 \pmod{4}$, זוג המספרים $a \pm bi$ כש $a^2 + b^2 = p$.

אי פריקות פולינומים

משפט

1. נניח ש F שדה ויהי $f(x) \in F[x]$ פולינום ממעלה $1 \leq n$ אז ל f יש לכל היותר n שורשים

שונים ב F .

2. יהי R חוג קומוטטיבי, $c \in R$ ו $f \in R[x]$. אז $f(c) = 0 \iff f(x) \mid (x-c)$ ב $R[x]$.

אם F אינו שדה אז סעיף 1 במשפט לא נכון, למשל למשוואה $x^2 + x = 0$ יש 4 פתרונות ב $\mathbb{Z}_6$.

משפט

כאשר F שדה, יהי $f(x) \in F[x]$ פולינום מדרגה 2 או 3 אז $f(x)$ אי פריק אם ורק אם אין ל $f(x)$

שורשים ב F .

המשפט לא נכון עבור פונקציה מדרגה גדולה מ 3, למשל $f(x) = (x^2 + 1)^2$ פריק ב $\mathbb{R}$ אבל אין לו

שורשים ב $\mathbb{R}$.

משפט

יהי $f(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{Z}[x]$. אם $\frac{k}{l} \in \mathbb{Q}$ הוא שורש של f כאשר $(k, l) = 1$ אז

$$k \mid a_0, l \mid a_n$$

הוכחה

$$f\left(\frac{k}{l}\right) = a_n \left(\frac{k}{l}\right)^n + \dots + a_1 \left(\frac{k}{l}\right) + a_0 = 0$$

ולכן $a_n k^n + \dots + a_1 k l^{n-1} + a_0 l^n = 0$ ז"א

$$k(a_n k^{n-1} + \dots + a_1 l^{n-1}) = -a_0 l^n$$

לכן $k \mid a_0 l^n$. $(k, l) = 1$ ובאותו אופן מוכיחים ש $l \mid a_n$.

תרגיל

הראו שלכל p ראשוני, $1 < n \in \mathbb{N}$, $\sqrt[n]{p}$ אי רציונאלי.

פתרון

נתבונן ב $f(x) = x^n - p$ כש $\sqrt[n]{p}$ הוא שורש של f . אם $\frac{k}{l} \in \mathbb{Q}$ שורש של f , אז

$$f\left(\frac{k}{l}\right) = (\pm p)^n - p \neq 0 \quad 1 < n \in \mathbb{N}$$

אבל לכל $l \in \{\pm 1\}, k \in \{\pm 1, \pm p\}$ ולכן אין שורש רציונאלי ל f .

הגדרה

$f(x) \in R[x]$ הוא פולינום פרימיטיבי אם המחלק המשותף המקסימאלי של מקדמיו שווה ל 1.

הקריטריון של אייזנשטיין

יהי D תפ"י, F שדה השברים של D , $p \triangleleft D$ אידיאל ראשוני. יהי $f(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0$, $1 \leq n$, כך ש $a_0 \notin p^2$, $0 \leq i < n$, $a_i \in p$, $a_n \notin p$ ואם f פרימיטיבי ב D אז f אי פריק ב $D[x]$.

שימו לב: אם $P = \langle p \rangle$ (איבר ראשוני) אז את תנאי הקריטריון ניתן לנסח כך - p לא מחלק את a_n , p לא מחלק את a_i ו p^2 לא מחלק את a_0 .

הוכחה

נניח בשלילה כי קיים f המקיים את הקריטריון הנ"ל שמתפרק באופן לא טריוויאלי $f = g \cdot h$ כאשר $\deg(g) = k, \deg(h) = m$ ($m, k > 0, k + m = n$). נסמן $f = a_n x^n + \dots + a_0$ ו $h = b_m x^m + \dots + b_0$. יהי $g = c_k x^k + \dots + c_0$. בהמקדם המינימלי ב h שלא נמצא ב P , ויהי c_j המקדם המינימלי ב g שלא נמצא ב P . אזי $b_i c_j \equiv a_{i+j} \pmod{P}$. אולם, $b_i c_j$ לא נמצא ב P משום ש P ראשוני, ולכן a_{i+j} לא נמצא ב P , וזה קורה רק כאשר $i + j = n$ (לפי הנתונים), ולכן $i = m$ ו $j = k$. בפרט, זה אומר ש $b_0, c_0 \in P$ ולכן $a_0 = b_0 c_0 \in P^2$ בסתירה לנתונים.

דוגמאות

1. $f(x) = 22x^5 + 27x + 51$, $f(x)$ הוא אי פריק מעל $\mathbb{Z}$, כי עבור $p = 3$ מתקיים קריטריון אייזנשטיין (3 מחלק את 27, 51, 3 לא מחלק את 22 ו 9 לא מחלק את 51).
 2. הראינו ש 3 הוא איבר ראשוני ב $\mathbb{Z}[i]$. לכן הפולינום $x^6 - 30x + 15$ הוא אי פריק ב $\mathbb{Z}[i]$ (עבור $P = \langle 3 \rangle$).

3. האם $f(x, y) = y^2 + (x^2 + 2)y + (x^2 + 2)(x^2 + 3)$ אי פריק ב $\mathbb{Z}[x, y]$?
 כן, נסתכל על $\mathbb{Z}[x, y] = (\mathbb{Z}[x])[y]$, ז"א $D = \mathbb{Z}[x]$. הפולינום $p(x) = x^2 + 2$ הוא איבר ראשוני ב D . (כי $D/P = \mathbb{Z}[x]/\langle x^2 + 2 \rangle \cong \mathbb{Z}[\sqrt{-2}]$ וזהו תחום שלמות.) ניתן עת להשתמש בקריטריון אייזנשטיין עם האידיאל $\langle p \rangle$ עבור בדיקת האי פריקות של f ב $D[y]$.

4. האם $x^2 - 3$ הוא אי פריק ב $\mathbb{Z}[\sqrt{-2}][x]$? שימו לב שאי אפשר להשתמש בקריטריון של אייזנשטיין (ב $D = \mathbb{Z}[\sqrt{-2}]$) עם $p = 3$ כי $3 = (1 + \sqrt{-2})(1 - \sqrt{-2})$, ז"א 3 פריק ולכן אינו ראשוני. אבל $1 + \sqrt{-2} \in \mathbb{Z}[\sqrt{-2}]$ הוא כן איבר ראשוני. מכיוון ש $N(1 + \sqrt{-2}) = 1^2 + 2 \cdot 1^2 = 3$ ומכיוון שהנורמה הוא מספר ראשוני אזי $1 + \sqrt{-2}$ הוא איבר אי פריק. מכיוון ש $\mathbb{Z}[\sqrt{-2}]$ אוקלידי איבר אי פריק הוא ראשוני, לכן $1 + \sqrt{-2}$ ראשוני. עתה נשתמש בקריטריון אייזנשטיין עם $p = 1 + \sqrt{-2}$ ונקבל ש $x^2 - 3$ אי פריק.

הערה

קריטריון אייזנשטיין נותן תנאי מספיק ולא הכרחי, למשל הפולינום $x^2 + 4$, $x^2 + 1$ אי פריקים מעל $\mathbb{Q}$ למרות שאינם מקיימים את הקריטריון. בנוסף $x^4 + 4$ פריק ב $\mathbb{Q}[x]$, כי $x^4 + 4 = (x^2 + 2x + 2)(x^2 - 2x + 2)$.

הערה

אם $f(x)$ פריק מעל $F[x]$ אז $f(ax+b)$ פריק מעל $F[x]$.

דוגמא

צ"ל ש $g(x) = 8x^3 + 6x^2 + 1$ אי פריק מעל $\mathbb{Q}$. נציב $x+1$ במקום x ונקבל ש $g(x+1) = 8x^3 + 30x^2 + 36x + 15$ נפעיל את קריטריון אייזנשטיין עם $p=3$ ונקבל ש $g(x+1)$ אי פריק ולכן $g(x)$ אי פריק.

משפט

אם D תפ"י, F שדה השברים של $D[x]$ ו $f(x) \in D[x]$ פרימיטיבי אז $f(x) \in D[x]$ אי פריק אם ורק אם $f(x) \in F[x]$ אי פריק.

מסקנה

עבור אותם התנאים, ועבור $g(x) \in D[x]$, $g|f$ ב $D[x]$ אם ורק אם $g|f$ ב $F[x]$.

תרגיל

יהי $f(x, y, z) = x^2 + y^2 + z^2$ פולינום ב $k[x, y, z]$ (k שדה). נתון ש $\text{char}(k) \neq 2$ צריך להוכיח ש f אי פריק ב $k[x, y, z]$.

הערה

אם $\text{char}(k) = 2$ אז f פריק מכיוון ש $f(x, y, z) = (x + y + z)^2$.

פתרון

נסמן $R = k[y, z]$, ואז $k[x, y, z] = R[x]$. כלומר, $f(x, y, z) = x^2 + y^2 + z^2$ הופך לפולינום מתוקן ממעלה 2 שהמקדם החופשי שלו הוא $y^2 + z^2$. ברצוננו להראות כי קיים איבר ראשוני p ב R , כך ש p מחלק את $y^2 + z^2$ אך p^2 לא מחלק אותו. R הוא תחום פריקות יחידה ולכן כל איבר בו מתפרק למכפלת ראשוניים. יהיה איזשהו פולינום ראשוני p (עם חזקה לא טריוויאלית של z) ב R המחלק את $y^2 + z^2$. נסמן $D = k[y]$, ונסמן ב F את שדה השברים שלו, כלומר $F = k(y)$. כעת $R = D[z]$. מכיוון ש $y^2 + z^2$ פולינום מתוקן ב $D[z]$, לכל פולינום $g(z) \in D[z]$, $g|f$ ב $D[z]$ אם ורק אם $g|f$ ב $F[z]$.

נניח בשלילה כי p^2 מחלק את $y^2 + z^2$ ב $F[z]$. אזי מתקיים $y^2 + z^2 = p^2 \cdot h$, ואז $\frac{\partial(y^2 + z^2)}{\partial z} = 2z$,

ולכן כל קומבינציה ליניארית (עם מקדמים מ $F[z]$) של $y^2 + z^2$ ושל $\frac{\partial(y^2 + z^2)}{\partial z}$ מתחלקת ב p . אולם,

$$\frac{\partial(y^2 + z^2)}{\partial z} = 2z \quad \text{ולכן} \quad \frac{\partial(y^2 + z^2)}{\partial z} - \frac{z}{2y^2} \cdot \frac{\partial(y^2 + z^2)}{\partial z} = 1$$

ממאפיין שונה מ2 וזו סתירה.

משמע, p^2 לא מחלק את $y^2 + z^2$ ב $F[z]$, ולכן הוא גם לא מחלק את $y^2 + z^2$ ב $D[z]$.

כלומר, קיים ראשוני p ב R המחלק את $y^2 + z^2$ אך p^2 לא מחלק אותו, ולכן מתקיים קריטריון

אייזנשטיין, ולכן f אי-פריק ב $k[x, y, z] = R[x]$.